

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.14:343.98 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.32>

В. С. Бондар

orcid.org/0000-0003-1552-4555

кандидат юридичних наук, доцент,

*декан факультету № 2 підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*

ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТАКТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ЗЛОЧИННИМИ СПІЛЬНОТАМИ

Постановка проблеми. Результати аналізу слідчої практики дозволяють сформулювати висновок про те, що одночасний допит слідчим, прокурором двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України) є ефективним елементом тактичної операції під час досудового розслідування окремих видів злочинів, вчинених злочинними спільнотами в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування (ст. 2 КПК України). Саме за цією категорією кримінальних проваджень найчастіше виникала необхідність його проведення. Зазначимо при тому, що результати безпосередньо залежали від тісної взаємодії слідчого (детектива) та уповноважених оперативних підрозділів при реалізації матеріалів оперативної розробки під час проведення різних негласних слідчих (розшукових) дій (НС(Р)Д), зокрема виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України). Обов'язковим елементом даних тактичних операцій є також затримання особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України.

Одночасний допит є також компонентом тактичних операцій, які проводяться з метою нейтралізації неправдивих показань, усуненню протиріч (з метою подолання протидії розслідуванню) в комплексі з повторними допитами, слідчими експериментами, пред'явленнями для впізнання, освідуваннями тощо.

Однак під час проведення подібних тактичних операцій сторона обвинувачення припускається помилок, які в подальшому можуть призводити до визнання одержаних доказів недопустимими.

Найбільш типовими помилками, яких припускаються практичні працівники під час таких оперативних розробок є такі:

- поспішний розрахунок оперативних працівників на отримання під час досудового слідства так званих визнавальних показань розроблюваних осіб. Передбачається, що відразу після затримання підозрюваний, наприклад, вбивства

на замовлення, викритий наявними непрямыми доказами, розповість про свою кримінально-протиправну діяльність, обставинах вчиненого вбивства, його учасниках та організаторах посягань, але таке припущення не завжди знаходить підтвердження;

- перебільшення оперативними працівниками можливостей оперативної розробки. В даному випадку розрахунок робиться на те, що підозрювані, які тримаються в ІТТ або слідчому ізоляторі, дадуть правдиві показання про склад групи, організатора, епізоди вчинених злочинів та їх обставинах. Не дивлячись на те, що в багатьох випадках розробка готується достатньо ретельно, відносно організатора вона нерідко позитивних результатів не надає. Тактичні прийоми використання інформації залежать від того, чи буде вона вжита для потреб оперативно-розшукової діяльності або для забезпечення процесу розслідування;

- переоцінка значення зібраних оперативно-розшукових даних для досудового розслідування. Це відбувається за відсутності належної взаємодії оперативних працівників зі слідчими, коли існує низка оперативних повідомлень, фото-, відеоматеріалів, зібраних під час негласних слідчих (розшукових) дій, та, вважаючи, що відомостей про злочин зібрано достатньо, оперативні працівники передчасно дістаються до реалізації оперативної розробки. В подальшому видається, що частину цих даних у якості джерел доказів у кримінальному провадженні використовувати неможливо;

- розрахунок на раптовість дій оперативних працівників та слідчих (детективів). Мається на увазі, що в результаті раптових обшуків, затримань, допитів й самого факту виявлення злочину, правопорушники не зможуть знешкодити докази, домовитися між собою та створити стороні обвинувачення будь-яких перепон. Подібний розрахунок не завжди є виправданим.

Варто зазначити, що, окрім помилок, існує й небезпека провалу негласних слідчих (розшуко-

вих) дій, які проводяться. Пояснюється це участю колишніх співробітників органів правопорядку, розвідувальних та контррозвідувальних підрозділів в кримінально-протиправній діяльності злочинних спільнот, витоком інформації від діючих оперативних працівників та слідчих.

До реалізації матеріалів доцільним діставатися у випадках, коли:

- кримінально-протиправна діяльність всіх учасників злочину здебільшого виявлена та існує можливість їх затримати на етапі підготовки або вчинення іншого злочину;

- задокументована кримінально-протиправна діяльність окремих розроблюваних співучасників та проведені відносно них слідчі (розшукові) дії, а обрані запобіжні заходи не будуть перешкоджати викриттю інших учасників злочину;

- отримані перевірені оперативні дані про те, що розроблювані особи мають намір знешкодити фактичні дані, котрі викривають їх у вчиненому вбивстві, а зібраних в процесі розробки матеріалів достатньо для їх викриття.

Наявні відомості залежно від числа розроблюваних, характеру та географії вчиненого злочину рекомендується систематизувати та відобразити в довідці за наступною схемою: склад та структура злочинної групи, місця можливого перебування (укриття) замовника, активних учасників та найманця; роль кожного з відомих членів злочинної спільноти та спосіб фіксування їх кримінально-протиправної діяльності; наявність, види на ймовірні місця зберігання зброї, котра підлягає вилученню; місця знаходження предметів, які можуть бути речовими доказами; зв'язки учасників злочину, в тому числі з корумпованими посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, від яких слід очікувати протидії.

Особливо важливою є взаємодія по початковому етапі розслідування: під час затримань, проведенні обшуків, допитів, одночасних допитів раніше допитаних осіб та пред'явленнях для впізнання.

При проведенні початкових та невідкладних слідчих (розшукових) дій працівники уповноважених оперативних підрозділів поряд із найбільш ефективним використанням раніше здобутих даних надають допомогу досудовому слідству у вирішенні наступних завдань:

- встановлення всіх співучасників злочину та інших епізодів кримінально-протиправної діяльності;

- перевірки причетності підозрюваних осіб до вчинення нерозкритих злочинів, а також латентних злочинів;

- визначення ролі кожного члена злочинної спільноти, особливо керівника для доведення її наявності – встановлення кримінально-правових

ознак двох чи більше злочинних організацій (кожної окремо взятої), а також додаткової ознаки – факт їх (організацій) об'єднання;

- оперативної перевірки доказів, які є в розпорядженні сторони обвинувачення, особливо тих, які подані підозрюваними в своє виправдання, а також свідками та потерпілими, чия сумлінність викликає сумніви;

- виявлення намірів розроблюваних осіб та їх зв'язків щодо чинення протидії досудовому розслідуванню та їх нейтралізації;

- виявлення потерпілих та свідків, які раніше не були відомі слідству;

- визначення оптимального часу й тактики проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

Сьогодні фіксується тенденція до збільшення кількості злочинних спільнот, що являють собою складні формування з легальними ієрархічними підприємницькими структурами, створеними для прикриття протиправної діяльності, страховими компаніями, банками, благодійними фондами та громадськими організаціями. Їх діяльність є складною, комплексною, різноплановою, з трансформацією від кримінально-протиправної спеціалізації до організації та вчинення правопорушень у різних сферах. Складність процесу доказування у кримінальних провадженнях цієї категорії полягає в тому, що стороні обвинувачення протистоїть злочинна спільнота, в структурі якої можуть знаходитись підрозділи, функціонально призначені для того, аби зробити свою діяльність такою, що не підлягає розкриттю. Очевидно, що одним із напрямків діяльності таких підрозділів буде й вплив, аж до фізичного знешкодження на учасників кримінального судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми проведення одночасного допиту двох та більше вже допитаних осіб, з різних позицій, розглядалися у роботах процесуалістів та криміналістів, як-то: В.П. Бахіна, О.П. Ващук [2], І.А. Жалдак [6], А.В. Іщенко, В.С. Комаркова, В.О. Коновалової, О.Р. Ратінова, Д.В. Сімоновича [9], В.В. Тіщенко, К.О. Чаплинського, Ю.А. Чаплинської, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітька, О.Г. Шило, С.А. Шейфера, Д.О. Шингарьова [12] та ін.

Однак, низка питань залишалася поза межами криміналістичних рекомендацій. Що ж стосується особливостей проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб як елементу тактичної операції в розслідуванні злочинів, учинених злочинними спільнотами, то вони в криміналістичній науці ще не розглядалися.

Формулювання цілей. Метою даної статті є вироблення криміналістичних рекомендацій щодо усунення зазначених та інших питань, які викликають складнощі під час проведення одно-

часного допиту двох чи більше вже допитаних осіб.

Виклад основного матеріалу. Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб як вербальна слідча (розшукова) дія проводиться на стадії досудового розслідування слідчим, прокурором (ч. 9 ст. 224 КПК), а також у виняткових випадках слідчим суддею у судовому засіданні (ч. 1 ст. 225 КПК) з метою отримання від підозрюваних, потерпілих, свідків та експертів (ч. 1 ст. 95 КПК) інформації про відомі ним дані з приводу досліджуваних у кримінальному провадженні обставин на основі мовного спілкування з ними та немовних способів комунікації (за допомогою мови жестів, міміки, рухів тощо).

В свою чергу, тактика вербальних слідчих (розшукових) дій визначається з урахуванням:

- процесуального статусу носія особистісно-доказової та орієнтуючої інформації, його відношення до вчиненого, ролі в скоєному, якщо він є його учасником;
- зацікавленості або незацікавленості в об'єктивному розслідуванні, бажанні чи небажанні активно цьому сприяти;
- ступеню обізнаності відносно встановлених обставин, котрі складають предмет слідчої (розшукової) дії;
- соціально-демографічних, морально-психологічних, фізичних, психічних та інших особливостей носія інформації;
- обставин та умов дослідного сприйняття носієм інформації об'єкта, який став предметом слідчої (розшукової) дії [1, с. 10-11].

Зазначимо відразу, що специфіка проведення тактичних операцій взагалі і проведення допитів двох чи більше вже допитаних осіб як елементів таких операцій в розслідуванні злочинів, учинених злочинними спільнотами, визначається необхідністю враховувати:

- внутрішньо-групові відносини та вплив лідера на кожного конкретного члена спільноти (групи);
- можливе знання підозрюваними механізму та системи роботи органів досудового розслідування, а також уповноважених оперативних підрозділів, методів, способів і джерел отримання криміналістично значущої й оперативно-розшукової інформації;
- стійку лінію протидії не одного, а більшості підозрюваних;
- як правило, детально розроблену лінію поведінки та взаємозалежність показань усіх учасників групи;
- наявність стійких каналів зв'язку між співучасниками злочину;
- можливий витік інформації по кримінальному провадженню;

– фінансову та моральну підтримку осіб, які надають неправомірний вплив;

– високу активність у наданні протидії досудовому розслідуванню з боку свідків та потерпілих як результат впливу на них із боку зацікавлених осіб, оскільки побоювання з приводу реалізації загрози з їх боку набагато серйозніші побоювань санкцій кримінального закону за відмову або дачу неправдивих показань.

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних учасників кримінального провадження має особливе процесуальне завдання, специфічний порядок проведення, процесуальну форму закріплення результатів, тобто всі ознаки, котрі характеризують самостійну слідчу (розшукову) дію.

Мета одночасного допиту полягає в з'ясуванні причин розбіжностей у показаннях вже допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України) – підозрюваного, свідка, потерпілого, експерта. В проведенні даної слідчої (розшукової) дії також мають право брати участь захисники підозрюваних (ст. 45 КПК), представники потерпілих (ст. 58 КПК), адвокати свідків (ст. 66 КПК), законні представники, педагог, психолог лікар (ст.ст. 226, 227 КПК) – у разі участі малолітнього або неповнолітнього учасника кримінального провадження. Проте одночасний допит не можна зводити тільки до «вирівнювання» змісту показань його учасників. Одночасний допит є не просто повторенням показань, повідомлених під час допитів. Під час одночасного допиту можуть бути надані нові відомості, які раніше не згадувалися. Крім того, мета одночасного допиту полягає насамперед у додатковій перевірці показань учасника, показання якого передбачаються достовірними, виходячи з їх відповідності матеріалам кримінального провадження. При проведенні одночасного допиту учасник, який викриває поставлений в суттєво менш комфортні з психологічної точки зору умови, оскільки дає показання в присутності особи, яку викривають, коли має прояв феномену «ефекту присутності» [6].

В процесі підготовки до проведення розглядуваної слідчої (розшукової) дії необхідно визначити розбіжності у показаннях вже допитаних осіб, а також виробити питання по факти, які підлягатимуть перевірці. Під розбіжностями слід розуміти такі, які дають підстави для різного трактування важливих для ходу розслідування обставин кримінального провадження і не можуть бути пояснені об'єктивними та суб'єктивними особливостями сприйняття тих чи інших подій учасниками допиту (наприклад, один з допитуваних краще бачить, чує тощо). Розбіжностями слід визнавати такі:

1) ті, що стосуються наявності самого факту вчинення особою кримінально-протиправного діяння або якої-небудь пов'язаної з ним дії (напри-

клад, придбання/переробка/відновлення зброї, боєприпасів та вибухових пристроїв, оснащення зброї пристроями зниження рівня звуку пострілу, поміщення в схованку викраденого майна, наркотичних засобів тощо), коли один з учасників одночасного допиту заперечує цей факт як такий, а інший його підтверджує;

2) ті, що відносяться до якої-небудь конкретної дії, котра впливає на кваліфікацію вчиненого. Наприклад, підозрюваний, визнаючи факт відкритого викрадення майна, стверджує, що не мав при собі зброї, в той час як потерпіла заявила, що в руках у підозрюваного був предмет, схожий на пістолет;

3) ті, що характеризують вчинення в процесі кримінально-протиправного діяння окремих дій, які не утворюють самостійного складу злочину та не впливають на кваліфікацію, але мають значення для повного встановлення об'єктивної сторони складу злочину.

Зазначені особливості зумовлені наступними обставинами:

- ступенем організованості злочинної спільноти, яка вчинила злочин;
- структурою (якісним складом) злочинної групи;
- особливостями міжособистісних стосунків;
- співвідношенням доказів, які є у кримінальному провадженні й даних, отриманих у процесі виявлення, розкриття та розслідування злочину.

В процесуальному розумінні учасники одночасного допиту на досудовому розслідуванні поділяються на три групи: 1) особа, яка проводить одночасний допит; 2) особи, між якими вона проводиться (допитувані особи); 3) інші учасники одночасного допиту.

Одночасний допит проводиться на досудовому розслідуванні слідчим, прокурором у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження, а якщо в кримінальному провадженні створено слідчу групу, то будь-яким слідчим, включеним у склад даної групи (ч. 9 ст. 224 КПК). Крім того, у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити її допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такої особи в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ч. 1 ст. 225 КПК).

При визначенні кола осіб, між якими проводиться одночасний допит (допитуваними особами)

потрібно виходити зі змісту ч. 1 ст. 95 та ч. 1 ст. 225 КПК, у яких визначено, що показання надаються підозрюваним, свідком, потерпілим, експертом, а також особою, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого¹ в будь-якому поєднанні. Природним чином з цього кола виключається судовий експерт, оскільки предмет показань даного учасника кримінального провадження обмежується тільки змістом наданого ним раніше висновку та являє собою не безпосередню, а опосередковану інформацію про злочин.

Крім того, представниками процесуальної науки обґрунтовано, що участь експерта в проведенні одночасного допиту на стадії досудового розслідування можлива виключно між експертами, предметом дослідження яких був один об'єкт [12, с. 120-138].

Іншими учасниками одночасного допиту, залежно від обставин кримінального провадження, можуть бути захисники підозрюваних (ст. 45 КПК), представники потерпілих (ст. 58 КПК), адвокати свідків (ст. 66 КПК), законні представники, педагог, психолог лікар (ст.ст. 226, 227 КПК) – у разі участі малолітнього або неповнолітнього учасника кримінального провадження.

В поняттях та категоріях криміналістичної тактики допитувані особи при проведенні одночасного допиту умовно називаються «добросовісний учасник» та «недобросовісний учасник». Подібне іменування жодним чином не впливає на обсяг їх процесуальних прав і не визначає відношення слідчого до причетності даних осіб до злочину, а лише відображає те, наскільки, на думку слідчого, показання тієї або іншої особи є достовірними. При тому, в даному випадку достовірність показань слід розуміти не як істинність, а як відповідність усім фактам, встановленим в процесі розслідування на момент проведення одночасного допиту.

Слід пам'ятати про процесуальну вимогу щодо проведення первісних допитів (в ході яких зафіксовані суперечності), а також одночасного допиту з особами, які вже набули процесуального статусу підозрюваного, свідка, потерпілого, експерта. З метою запобігання можливим процесуальним порушенням законодавцем передбачено, що недопустимими є докази, що були отримані з показань

¹ Відповідно до дефінітивної норми п. 28 ст. 3 КПК «особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, – будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений». Можемо погодитися зі слушною думкою І.В. Гловюк, яка звернула увагу на формальне «створення» даною нормою нового учасника кримінального провадження та пропонує унормувати статус військовополоненого [3, с. 140-141]. Крім того, І.В. Гловюк і Г.К. Тетерятник обґрунтували необхідність доповнення КПК України нормами, які визначають специфіку проведення допиту військовополоненого [4, с. 482].

свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК).

Розвиток організованих форм злочинності викликало нові складнощі в проведенні одночасного допиту вже допитаних осіб. Зокрема, у кримінальних провадженнях щодо злочинних спільнот однією з головних проблем є забезпечення безпеки «добросовісного» учасника одночасного допиту. Вважаємо, що тільки одночасний допит дозволить переконатися в ступені достовірності його показань, але при тому піддавати його невинуватому випробуванню, який являє собою не просто психологічний дискомфорт, а й реальні загрози немає сенсу.

Врахування зазначених обставин має суттєве значення для вибору тактично вірного рішення при проведенні одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, дозволяє визначити необхідну послідовність їх проведення та мінімізувати потенційний тактичний ризик.

Процес проведення одночасного допиту супроводжується значними ризиками, тому його рекомендується проводити тільки впевненості в позитивному результаті.

Результати аналіз практики досудового розслідування злочинів, вчинених злочинними спільнотами свідчать про те, що вирішуючи питання про проведення цієї слідчої (розшукової) дії, слідчий (детектив) не може не враховувати ступінь організованості спільноти.

Це зумовлено необхідністю проведення цілої низки заходів, котрі включають в себе збирання всього комплексу інформації, яка стосується криміналістичної й оперативно-тактичної характеристики злочинної спільноти при вчиненні певних категорій злочинів. Аналіз дослідженої слідчої практики за фактами злочинів, учинених злочинними спільнотами свідчить про те, що слідчими (детективами) не завжди вживаються всі необхідні заходи щодо вивчення злочинної спільноти, досконально досліджується комплекс можливих зв'язків замовника та виконавця, а здебільшого акцент робиться на встановлення загального предмету доказування (ст. 91 КПК України). Для уточнення ж протиріч при проведенні одночасного допиту у кримінальних провадженнях даної категорії важливими є додаткові відомості про роль кожного учасника злочинної організації або злочинної спільноти у вчиненні злочину, що слідчі (детективи) часто недооцінюють. Так, у 75 % вивчених кримінальних проваджень одночасні допити проводились лише на підставі даних, отриманих на попередніх допитах, оперативна інформація враховувалась лише по 20% кримінальних проваджень.

Додаткові дані на учасників злочину, а також відносно керівників злочинних спільнот можуть

бути отримані в процесі вивчення матеріалів оперативно-розшукового характеру, які знаходяться в провадженні уповноважених оперативних підрозділів, а також у масивах інформації, що міститься на інформаційних ресурсах МВС, НПУ, а також у відкритих джерелах, у тому числі з інформаційних ресурсів ПОТЗ:

- Аналітична інформаційно-пошукова система «Антарес 6», яка використовується працівниками ДОТЗ НП України;

- відокремлені інформаційні системи:

- «Безпечне місто» (проект КМДА в м. Києві комплекс із 5823 камер відеоспостереження, та програм із застосуванням відеоаналітичних можливостей);

- «Аркан» (інтегрована міжвідомча система обміну інформацією з питань контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон);

- «Армор» (інформаційний портал Національної поліції України з доступом через WEB інтерфейс);

- «ДМС» (база даних Державної міграційної служби з доступом WEB інтерфейс);

- мобільні телефони;

- транспортні засоби у розшуку;

- зв'язки з РОВ та НЗФ, РФ;

- розшук тих, хто переховується від органів влади;

- зброя у розшуку;

- перевірка легітимності довідки про судимість;

- викрадені та втрачені паспорти громадян України;

- офіційні інтернет-ресурси СБУ, ГУР МОУ, МінЮст;

- Центр «Миротворець»;

- Ресурс – ОРКІВ.НЕТ;

- Пошук фотозображення в мережі Інтернет;

- <https://2ip.ua/ua> – встановлення IP-адрес;

- <https://www.imei.info/> – перевірка по IMEI;

- <https://5sim.net/> – оренда віртуальних номерів;

- <https://sitereport.netcraft.com/> – аналіз веб-ресурсів (хостінг, технології, тощо);

- <https://www.robtext.com/> – аналог попереднього;

- <https://haveibeenpwned.com/Passwords> – перевірка на компрометацію паролів;

- <https://iknowwhatyoudownload.com/> – перевірка IP-адрес, що завантажувались.

Таким чином, Певне значення в процесі прийняття та реалізації слідчих рішень відіграє й інша інформація, яка міститься в наступних джерелах:

1) автоматизованих інформаційних систем, наприклад: інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної

поліції України», яка за своєю сутністю є інструментальним програмним засобом, що забезпечує інформаційно-аналітичну діяльність Національної поліції України, зокрема із формування баз (банків) даних, визначених ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», та надає доступ до інформації, котра формується та об'єднується в Єдиній інформаційній системі МВС за певними ознаками²;

2) довідкова та консультативна інформація, отримана від співробітників експертно-криміналістичних та інших судово-експертних установ, осіб, які володіють спеціальними знаннями;

3) інформація про трафік та контент, що міститься у відкритих базах даних та ресурсах (наприклад, Телеграм-боти: @info_baza_bot; @HowToFind_RU_bot; @vkfindface_bot; Опен-дatabот; @getfb_bot; пошукові системи людей в мережі Інтернет за ім'ям, ніком, школою, адресою, електронною адресою, телефонному номеру та іншим параметрам: peekyou.com; ripl.com; webmii.com; ussearch.com; spokeo.com; infobel.com; zabasearch.com; paginebianche.it; yasni.de). Необхідну інформацію також можливо отримати в результаті пошуку на облікових записах у соціальних мережах: насамперед, слід зазначити, що існують сайти, котрі здійснюють пошук імен та прізвищ відразу за всіма або декількома соціальними мережами, що істотно полегшує завдання пошуку: а) social-searcher.com – пошук профілів у мережах за прізвищем, ім'ям у реальному часі; б) yandex.ru/people – пошук людей у мережах від Яндекс; в) uvrх.com – пошук Google за окремими соціальними мережами; г) poisksocial.ru – пошук у соціальних мережах.

² Інформаційний портал Національної поліції України складається у тому числі з таких підсистем як: 1) «Гарпун», якою об'єднано інформацію про розшук транспортних засобів та номерних знаків, забезпечено оперативне реагування, моніторинг тимчасових потоків даних про номерні знаки, що надходять із систем відеофіксації на предмет їх розшуку, одночасного перебування на різних транспортних засобах (номерні знаки – двійники), використання номерних знаків, що, за даними Єдиного державного реєстру транспортних засобів МВС України, знищено, а також забезпечено взаємодію з державними та приватними виконавцями під час розшуку транспортного засобу боржника у виконавчому провадженні; 2) «Дорожньо-транспортна пригода» – метою є автоматизація процесів оброблення органами (підrozділами) поліції інформації про дорожньо-транспортні пригоди, забезпечення проведення оцінювання стану аварійності тощо; 3) «Атріум» – метою є формування та наповнення електронного журналу контролю за прибуттям та взяття на облік раніше судимих осіб за встановленою формою, контролю за поведінкою осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, за прибуттям осіб, звільнених з місць позбавлення волі, до обраного ними місця проживання; 4) «Слід» – метою є: а) облік інформації про об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, у єдиному інформаційному просторі; б) установа з'язків між даними, що мають значення для кримінального провадження; забезпечення оброблення інформації про об'єкти, вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій, наповнення та підтримання в актуальному стані інформаційних ресурсів баз (банків) даних, що входять до системи «Інформаційний портал Національної поліції України».

Звичайно, дані пошукачі за соціальними мережами не охоплюють абсолютно всі соціальні мережі, тому в окремих випадках більш раціонально здійснювати пошук напряму шляхом переходу на сайти соціальних мереж: Xing; Linked in; Twitter та ін.³;

4) інформація, що міститься в мережі Інтернет, окрім «видимої», включає також «невидиму» частину, важливо звернути увагу на те, що, у разі необхідності збирання інформації в «невидимому» сегменті мережі, необхідно використовувати спеціалізоване програмне забезпечення;

5) інформація, розповсюджена різними ЗМІ;

6) інформація, отримана від представників громадськості, правозахисних організацій тощо;

7) відомості, надані органами влади та управління;

8) інформація, отримана від осіб та організацій, які здійснюють приватну охорону та детективну діяльність.

Дослідивши зазначені матеріали слідчий (детектив), тим самим отримує додаткові дані про факт створення злочинної спільноти, її структуру, ієрархію, канали придбання необхідних для вчинення злочину засобів (вибухових засобів, зброї тощо), а також конкретні дії щодо планування та підготовку злочину (підшукування об'єкта, розвідка місцевості, складання планів приміщень та дій кожного з учасників спільноти), встановлює ролі співучасників учиненого злочину, додатково з'ясовує лінію поведінки кожного з учасників на слідстві за попереднім злочинам (якщо підозрюваний є раніше засудженим) та інші дані на учасників групи. Всі ці відомості можуть бути використані для оцінки правдивості показань, отриманих при допитах, а також дозволяють урахувати їх для розробки тактики одночасного допиту. Крім того, додаткові дані, отримані в процесі вивчення зазначених джерел, дозволяють слідчому (детективу) спрогнозувати хід проведення одночасного допиту, передбачити виникнення можливих конфліктних ситуацій між підозрюваними та отримати об'єктивні дані. Важливо також отримати відомості про спосіб життя, заняття, поведінку кожного члена злочинної групи, коло спілкування, ціннісну орієнтацію, авторитарні вольові, інші якості їх особи. Все це може бути використано для обґрунтованого висунування та перевірки версій про лідера спільноти, а також її другорядних учасників, які можуть бути схильні до правдивої

³ Додаткову інформацію про пошук у відкритих джерелах надано в таких публікаціях:

- Investigation, Prosecution and Adjudication of Foreign Terrorist Fighters Cases for South-East Asia, UNODC 2018.

- Foreign Terrorist Fighters, Manual for Judicial Training Institutes South-Eastern Europe, UNODC, 2017, chapter 4.2, On-Line Investigations Open Source Investigations.

- Electronic Evidence Guide – A Basic Guide for Police Officers, Prosecutors and Judges, Council of Europe, 2014.

поведінки на досудовому слідстві. З урахуванням цих даних будеться тактика роботи з підозрюваними.

Встановлення слідчим (детективом) ступеню організованості та ролі кожного підозрюваного шляхом збирання додаткових відомостей із зазначених джерел у низці випадків сприяє своєчасному встановленню замовника, виконавця, інших осіб, причетних до підготовки або вчинення злочину, виконуючи, наприклад, посередницькі функції, що, в свою чергу, може бути використано для правильного визначення послідовності проведення одночасних допитів.

Визначення послідовності проведення одночасних допитів між членами злочинної спільноти є ключовим питанням. Слідча практика свідчить про те, що найбільш ефективним є одночасний допит, коли спочатку він проводиться між особами, більш лояльними до слідчого (як правило, це рядові виконавці), а потім – між ними та лідером (організатором) організованої групи, а також особою з числа злочинного формування ймовірно винним у вчиненні вбивства, якщо таке мало місце. При тому першим допитуваним на одночасному допиті має стати особа, яка найбільш лояльно налаштована до слідства та дає правдиві показання.

При прийнятті рішення про проведення одночасного допиту між членами організованої групи (злочинного товариства) необхідно брати до уваги, що допитувані особи можуть дізнатися та навіть погодити загальну лінію поведінки на досудовому провадженні. Крім того, при проведенні одночасного допиту лідер злочинного товариства здійснює психологічний вплив на іншого співучасника. Це зумовлює необхідність відповідних дій слідчого, які упереджують спроби допитуваних осіб сформулювати єдину позицію, котра протирічить дійсності, або надання психологічного впливу один на іншого з метою залишити розбіжності нез'ясованими.

В цілому тактичні прийоми, які використовуються під час проведення одночасного допиту, не відрізняються від тактичних прийомів, що застосовуються при допиті. Підвищити ефективність одночасного допиту можуть такі тактичні прийоми, як проведення декількох одночасних допитів, які безперервно слідують один за одним з особою, яка дає неправдиві показання; пришвидшений темп допиту, який не дозволяє особі обдумати свої показання.

У випадках, коли хто-небудь з підозрюваних зізнався в тому, що організована група (злочинне товариство) вчинила серію злочинів, то при проведенні одночасного допиту особі, яка зазналася, пропонується дати показання тільки про один епізод, учасником якого був і інший учасник одночасного допиту – підозрюваний, який заперече

свою причетність. Такий підозрюваний, побачивши, що він викритий своїм співучасником і що слідство володіє достатньою інформацією про його кримінально-протиправну діяльність, може дати правдиві показання, в тому числі про обставини, не відомі стороні обвинувачення.

Необхідно мати на увазі, що під час розслідування злочинів, учинених злочинними спільнотами протидію досудовому розслідуванню здійснює, насамперед, керівник злочинної спільноти. Лідери сучасних злочинних спільнот, як правило, у вчиненні злочину безпосередньої участі не беруть. Навіть у ситуаціях, коли лідер заарештований та ізольований від членів спільноти, його роль у керівництві злочинною спільнотою не тільки не припиняється, але й має тенденцію до посилення.

Учасники злочинної спільноти продовжують орієнтуватися на керівника, його поведінку на досудовому слідстві, оцінку ним ситуації. Його вказівки про лінію поведінки на досудовому провадженні лишаються обов'язковими для всіх членів злочинної спільноти. Використовуючи свій вплив на всіх учасників злочинної спільноти, керівник намагається замаскувати свою керівну роль, вживає всіх заходів для приховання мотиву злочину та його реальної картини. Керівник злочинної спільноти можуть використовувати одночасний допит для негативного впливу на іншого його учасника. Встановивши, що один з учасників злочину користувався у інших авторитетом, впливом, який базувався на насильстві, жорстокості, слідчий має з великою обережністю підходити до вирішення питання про проведення одночасного допиту. Це стає тим більш важливим, коли такий лідер злочинної групи дає на досудовому слідстві неправдиві показання. Але навіть і в тому випадку, коли організатор визнав на допиті свою винуватість до злочину та заявляє, що він готовий співпрацювати з органами досудового розслідування, необхідно серйозно продумати всі деталі одночасного допиту, бути під час його проведення особливо пильним. Не виключено, що підозрюваний, який має злочинний досвід, частково визнає свою винуватість, із тим аби добитись проведення одночасного допиту і під час її проведення переконати виконавців злочину (наприклад, умисного вбивства) давати потрібні йому показання.

Проведення одночасного допиту між організатором (керівником) та іншими учасниками злочину потребує особливої підготовки, оскільки перший, користуючись своїм положенням, може негативно поспливати на інших допитуваних. Тут підготовка до одночасного допиту включає виявлення підозрюваних, які не згодні з діями організатора (лідера), знаходяться в конфлікті з ним.

У той самий час слідчій практиці відомі випадки, коли слідчий використав авторитет лідера злочинної спільноти для отримання в результаті одночасного допиту правдивих показань від інших учасників злочинів. Варто також мати на увазі необхідність вивчення слідчим відносин, які склалися під час підготовки злочину, наявність протиріч, ворожнечу між співучасниками або, навпаки, товариські відносини, котрі можуть бути використані при розробці тактики одночасного допиту.

Факт існування між членами злочинної групи близьких, товариських відносин може слугувати підставою для відмови від проведення одночасних допитів між такими особами.

Якщо виконавець схильний давати правдиві показання, то на одночасному допиті з'ясовуються всі подробиці домовленості з організатором (лідером) або посередником, деталі домовленостей про вчинення злочину (вбивства), місце, спосіб, яких доказів надав виконавець посереднику, що за вбивство ним скоєно, коли і якими частинами отримав винагороду за вчинення вбивства, знаряддя вбивства тощо.

При тому слідчий має виходити з того, що одночасний допит буде являти для його учасників «серйозне моральне випробування», може призвести до розриву відносин між людьми й тому не відповідає етиці слідчого. Водночас такий підхід не враховує суттєву обставину. Якщо важливі для справи обставини, факти не можуть бути встановлені в інший спосіб, окрім як проведення одночасного допиту, а протиріччя в показаннях допитаних осіб є суттєвими, можуть перешкодити встановленню істини, то одночасний допит стає невідворотним, і проведення її під час досудового провадження таких, наприклад, особливо тяжких злочинів, як вбивства на замовлення, не протирічить етиці слідчого.

При вирішенні питання про проведення одночасного допиту між учасниками злочинного товариства, які вчинили злочин, які раніше мали судимості та, особливо, якщо група була сформована в місцях позбавлення волі, слідчому (детективу) необхідно обдумати доцільність її проведення взагалі. Результати аналізу свідчать про те, що у кримінальних провадженнях 25% одночасних допитів позитивного результату не дали, крім того, в 18% проведення цієї слідчої (розшукової) дії сприяло зміні показань добросовісного учасника одночасного допиту на неправдиві.

Тому при існуванні загрози настання негативних наслідків для процесу розслідування кримінального провадження усунути розбіжності в даному випадку є можливим за допомогою повторних детальних допитів членів злочинної спільноти, слідчих експериментів, судових експертів, які вирішують діагностичні й ситуаційні

завдання та інших слідчих (розшукових) дій. Найбільш високим рівнем тактичного ризику супроводжується процес проведення одночасного допиту між лідером (керівником) та іншими членами злочинного товариства.

Певні особливості має тактика проведення одночасного допиту між учасниками злочинного товариства, в структурі якого є як раніше засуджені, так і особи, які не мають злочинного досвіду. Часто останні при вчиненні злочинів є безпосередніми виконавцями. В таких групах, як правило, негативний вплив на осіб, які не мають злочинного досвіду здійснюють раніше засуджені. Їх вплив на членів всього злочинного товариства надвеликий. Тому в тих випадках, коли стає невідворотним проведення одночасного допиту між раніше засудженим, авторитетним злочинцем, які надає неправдиві показання, і не засудженим членом групи, потрібно намагатись нейтралізувати негативний вплив на останнього. З цією метою проведенню одночасного допиту має передувати ретельна підготовка.

Слідчий на одночасному допиті може застосувати метод спостереження, об'єктом якого буде артикуляція мови допитуваних, емоційні реакції на інформацію, котра виходить від них, а жести, міміка, звукові явища, інтонація здатні не тільки уточнювати, але й змінювати зміст повідомлення [11, с. 31]. Тому слідчий має спостерігати, аби під час його проведення раніше засуджений підозрюваний не намагався погрожувати або впливати в інший спосіб на іншого співучасника. Необхідно звертати увагу не тільки на зміст того, що говорить раніше засуджений учасник групи на одночасному допиті, але й на інтонацію його мовлення, жести, жаргон, підтекст мовлення. Мова, яка супроводжується жестами, інтонацією стає, з одного боку, ще більш багатою, а з іншого – важкодоступною для розпізнавання її прихованого змісту. Всі ці особливості спілкування між учасниками групи слідчому важливо враховувати, а за можливістю й фіксувати з використанням засобів відеозапису, матеріали яких, у свою чергу, повинні бути додатково проаналізовані.

Суттєвим тактичним прийомом проведення одночасного допиту є вибір особи, яка має бути допитана першою. Нею може бути та, яка викриває іншого у вчиненні злочину чи у неправді, проявляє ініціативу, заявляє клопотання про проведення одночасного допиту, якщо її позиція, на думку слідчого є позитивною, і якщо вона дає правдиві показання.

Слідчій практиці відомі численні випадки, коли навіть досвідчені злочинці, які продумали цілу систему неправдивих показань у свій захист, підготовлене алібі, були вимушені на одночасному допиті відмовитись від видуманих пояснень та говорити правду.

В якості ілюстрації можна навести наступний приклад. Під час досудового провадження вбивства К. в м. Н. за підозрою в його вчиненні були затримані н'ять учасників організованої групи, котрі, за наявною оперативною інформацією, вчинили дане вбивство, замовлене лідером групи. Один із учасників групи М., будучи несудимим та виконував другорядну роль, добровільно вказав місце поховання трупа й дав показання про те, що вбивство було організовано лідером групи.

Останній був затриманий в якості підозрюваного, однак причетність до вчиненого вбивства заперечував. У процесі підготовки до проведення одночасних допитів слідчим були враховані такі обставини. По-перше, показання М. виявились достатньо широкими за своїм змістом та охоплювали всю подію злочину в усіх деталях, включаючи розподіл ролей учасників банди та обставини, які стосувалися вбивства та приховання трупа. По-друге, в розпорядженні слідчого вже були докази, які підтверджували вину підозрюваних, встановлений їх зв'язок між членами групи. По-третє, після збирання додаткової інформації про особу М., з наявних оперативних джерел, у слідчого з'явилось переконання, що він у силу своїх морально-вольових якостей і відповідних рис характеру займе при проведенні одночасного допиту активну наступальну позицію, спрямовану на викриття неправдивих показань його співучасників. У результаті чітко розробленого плану проведення одночасних допитів всі учасники банди в подальшому були викриті у вчиненні вбивства, розбоїв, грабежів та інших тяжких і особливо тяжких злочинів.

Проводячи одночасні допити при розслідуванні злочинів, учинених злочинними спільнотами, слідчий (детектив) повинен враховувати особливості міжособистісних стосунків між учасниками злочину, а саме:

- відносини між особою, яка здійснює злочинний вплив або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу та учасниками злочинної організації;
- чи брали участь у підготовці злочину посередники та яка їх роль;
- якими міжособистісними відносинами вся група пов'язана між собою;
- чи готувалось алібі на випадок затримання і ким зі співучасників;
- які відносини між особою, яка здійснює злочинний вплив та потерпілого;
- чи мали місце особисті відносини інших учасників злочинної організації з потерпілим.

Міжособистісні відносини в злочинній організації розвиваються в обстановці протистояння двох сил. Одні спрямовані на інтеграцію, об'єднання, в результаті чого забезпечується її стій-

кість і організованість, а інші – на диференціацію, роз'єднання, спеціалізацію членів організації. В результаті впливу всіх цих сил має прояв функціональна та психологічна структура злочинної організації. В криміналістичній характеристиці злочинної організації особливо цікаві ті міжособистісні відносини, котрі набувають конфліктного характеру, що має велике значення для розслідування злочинів. З точки зору соціальної психології конфлікт – це гостра суперечлива взаємодія сторін, котра характеризується несумісними, різними цілями, інтересами або способами їх досягнення.

В момент формування плану в організатора, формування в нього мотивації вчинення злочину, пошуку співучасників та виконавців конфлікт не виникає. Як правило, конфліктна ситуація виникає між співучасниками в процесі розслідування вчиненого ними злочину. Практика свідчить про те, що у 85% випадків одночасний допит мав характер конфліктної ситуації через те, що був спрямований на викриття недобросовісного учасника групи. В інших випадках її проведення зумовлюється з'ясуванням незначних протиріч у показаннях, наданих раніше. Здебільшого конфлікти виникають між: замовником та посередником, посередником та виконавцем, які виконують різні функціональні ролі при вчиненні вбивства; групою в цілому та одним із її учасників, який раніше за всіх дав правдиві показання. В 75% випадків першими дають правдиві показання виконавці у випадку їх затримання, рідше (19% випадків) – посередники, які менше за всіх зацікавлені у вбивстві, та ще рідше (5%) – організатори, адже вважають свою вину недоведеною. Особливості вказаних відносин між співучасниками слідчий повинен з'ясувати вже в процесі попередніх допитів. У ході підготовки до одночасного допиту необхідно вивчити особливості міжособистісних відносин, які раніше існували між допитуваними. Важливо з'ясувати відношення кожного з них один до іншого, антипатія або взаємна симпатія, чи має місце залежність однієї особи від іншої, чи існує вплив одного співучасника на іншого та як він може відобразитись на результатах одночасного допиту.

В ході одночасного допиту здійснюється істотний вплив допитуваних один на іншого, котрий відіграє важливу роль для вирішення завдань кримінального провадження. Важливим завданням слідчого (детектива) є нейтралізація негативного впливу недобросовісного члена групи на іншого допитуваного і в той самий час використання позитивного впливу факту дачі правдивих показань на отримання об'єктивних даних від недобросовісного учасника.

З метою нейтралізації негативного психологічного впливу одного члена групи на іншого

або організатора злочину на виконавця доцільно одночасних допитів проводити так. Після виконання необхідних формальностей слідчий (детектив) пропонує допитуваним зайняти місця таким чином, аби зменшити можливість безпосереднього спостереження допитуваними один за іншим, і разом із тим, бажано, аби слідчий (детектив) міг спостерігати за реакцією кожного з допитуваних. Практика свідчить про те, що проведення одночасних допитів між учасниками злочинних груп, які вчинили злочини, як правило, надає позитивного ефекту. В таких випадках, як правило, зменшується можливість небажаних наслідків одночасного допиту, котрі в інший спосіб уникнути значно складніше.

Особливого значення для вибору тактичних прийомів проведення одночасних допитів має попередня оцінка слідчим (детективом) усіх наявних даних, отриманих у процесі розслідування, а саме співвіднесення доказів і даних попередніх допитів учасників вчиненого злочину. Якщо показання співучасника, який дав правдиві показання, не підтверджуються іншими об'єктивними даними, отриманими в процесі досудового провадження (оглядом місця події, показаннями свідків, висновками судових експертиз тощо), проведення одночасного допиту за участю цієї особи не початковому етапі не є доцільним.

При вирішенні питання про проведення одночасного допиту слід обережно підходити до оцінки показань організатора злочину, який визнав свою вину, адже він є найбільш авторитетним й грамотним і частіше за все відмовляється від раніше наданих показань.

При розслідуванні вбивств, учинених злочинними спільнотами вдається отримати показання від організатора або найбільш активного учасника злочину до визнання безпосередніх виконавців. Ефективність використання визнання організатора для викриття на одночасних допитах інших співучасників зумовлюється його «авторитетом» у злочинному товаристві. Водночас до використання на одночасному допиті його показань не слід підходити з переконанням у швидкому успіху розслідування. В більшості випадків організатори, визнаючись у співучасті в злочині, прагнуть отримати вигоду з ситуації, що склалася. Використовуючи довіру, яка виникла у слідчого (детектива), така особа намагається виставити обставини злочину в бажаному для себе світлі та покласти долю своєї вини (в тому числі організатора) на іншого члені злочинної спільноти. Разом із тим, як свідчить практика, організатор безпосередньої участі у вчиненні злочину не бере. Обставини вчинення злочину в усіх деталях (розподіл ролей, місце вчинення вбивства, характер тілесних ушкоджень, послідовність їх нанесення, знаряддя вбивства тощо) організатор в своїх пока-

заннях не викладає з метою уникнути відповідальності, завуалювавши свою роль. Разом із тим, зазначена обставина не виключає можливості проведення одночасних допитів двох чи більше вже допитаних осіб за участю організатора злочину за умови критичного відношення до його показань та ретельного зіставлення їх з іншими наявними доказами.

В слідчій практиці трапляються ситуації, коли на перший погляд доцільність проведення одночасного допиту не викликає сумнівів. *Наприклад, у кримінальному провадженні про вбивство одного зі «авторитетів» був встановлений організатор, який раніше організував вбивство його дружини і дочки та чекав за це розправи. Співучасники вбивства були затримані, докази, які б підтверджували їх вину, достатніми для повідомлення про підозру у розпорядженні сторони обвинувачення були відсутні, адже не були виконані всі можливі слідчі (розшукові) дії, а наявна оперативна інформація не реалізована. Проте на черговому допиті організатор дав показання відносно вчиненого вбивства. Його показання частково підтверджувались об'єктивними даними кримінального провадження. В цій ситуації слідчий прийняв рішення провести одночасні допити між співучасниками, причому організатор сам виявив таке бажання.*

Однак на одночасному допиті, зрозумівши, що слідчий не має інших доказів, окрім його частково правдивих показань, він дав неправдиві показання, заявивши, що був вимушений обмовити себе під тиском слідчого та прокурора. За відсутності необхідних доказів він не був викритий, а встановлений за оперативними даними виконавець замовлення покінчив життя самогубством. Злочин лишився нерозкритим.

Тому, проведення одночасного допиту між організатором та співучасниками вимагає ретельної підготовки, оскільки перший, користуючись певним впливом, може негативно впливати на інших допитуваних. Прийняття рішення про одночасний допит має враховувати наявність достатньої кількості доказів, а підготовка до неї включати виявлення підозрюваних, котрі не згодні з діями організатора, протидіють йому та вважають його винуватцем положення, яке створилося. Позиція таких підозрюваних повинна отримати підтримку слідчого, мотивовану моральною необхідністю викриття особи, яка представляє найбільшу суспільну небезпеку.

Передбачаючи, що показання особи, яка визнала причетність до злочину на одночасному допиті можуть залишити без змін позиції учасника, котрий заперече свою вину, слідчий має передбачити можливість використання при її проведенні доказів таким чином, аби по кожному спірному питанню показання учасника, який дає

правдиві показання, підкріплювались доказами, що пред'являються. Проте не варто проявляти поспішності з пред'явленням доказів, адже будь-яке передчасне ознайомлення учасників одночасного допиту із зібраними слідством даними є небажаним. Певне розповсюдження мають випадки, коли співучасники злочину та їх захисники самі намагаються з'ясувати ступінь обізнаності сторони обвинувачення.

Рекомендується попередньо спробувати встановити деталі механізму злочину, частково використовуючи показання добросовісного співучасника. До використання доказів на одночасному допиті бажано діставатися лише в тих випадках, коли показання правдивого учасника за певною спірною обставиною щодо викриття та деталізації ролі у вчиненому злочині не справили бажаного ефекту на другого співучасника.

Таким чином, можуть бути виокремлені наступні тактичні особливості реалізації доказів на одночасному допиті, який проводиться з метою викриття неправдивих показань учасників злочину⁴:

- краще безпосередньо пред'являти наявні у слідчого докази, що має більш сильний психологічний вплив на недобросовісного учасника;

- доцільно пред'являти всю сукупність зібраних доказів, оскільки одночасний допит є завершальною слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на викриття учасника злочинної групи, який дає неправдиві показання;

- насамперед слід розглядати обставини з числа тих, які викликали суттєві розбіжності в показаннях, за якими слідчий має кілька доказів;

- для викриття неправдивих показань обставини зазвичай використовуються суворо залежно від їх значення.

Виокремлені особливості зумовлюють пред'явлення до слідчого, який проводить одночасний допит, певних вимог. Так, слідчий повинен зуміти протягом всього часу проведення одночасного допиту залишитись його керівником, аби уникнути небажаного психологічного впливу одного допитуваного на іншого. Іншими словами, в подібних ситуаціях навіть бездоганне знання норм кримінального процесуального закону, висока правова культура, озброєність криміналістичними рекомендаціями, етичність поведінки слідчого не гарантують йому успіху, якщо тактику проведення одночасного допиту він буде будувати без «психологічного дослідження допитуваного».

⁴ Процесуальні особливості реалізації доказів під час проведення одночасного допиту виокремлені Д.О. Шингарьовим, який слушно звертає увагу на те, що «оголошення попередніх показань під час проведення одночасного допиту може здійснюватися слідчим, прокурором, як шляхом читання їх вголос з відповідних протоколів, так і шляхом демонстрації відеозапису, якщо фіксування допиту проводилося саме в такий спосіб» [12, с. 123].

Через це питання про допустимість застосування тих або інших психологічних прийомів при проведенні одночасних допитів виникає в силу того, що на практиці слідчі все частіше стали використовувати спеціальні психологічні знання. В літературі немає розбіжностей у поглядах правомірності і важливості використання на очних ставках психологічних знань взагалі. Питання стоїть про правомірність та допустимість створення слідчим таких ситуацій, що базуються на даних психології та зумовлюють відповідну поведінку учасників одночасного допиту. Проте пріоритетною є думка про допустимість та правомірність застосування психологічних прийомів при проведенні одночасних допитів на досудовому провадженні. Воно вірно відображає вимоги сьогодення про більш широке й творче використання психологічних прийомів у боротьбі з тяжкими та особливо тяжкими злочинами. Будь-які заборони використання подібних прийомів рівносильні обеззброєнню слідчого та звуженню можливостей розкриття злочину.

Одночасний допит характеризується найбільш сильним психологічним впливом її учасників один на іншого. Практиці відомі випадки, коли емоційно стримані, досвідчені, заздалегідь готові до всього злочинці, які не реагували на жодні докази, під час проведення одночасного допиту діставалися емоційного зриву та надавали правдиві показання. Цьому сприяє так званий «ефект присутності», при якому яскравість, образність показань одного з учасників у поєднанні з іншими виразними засобами впливу (мімікою, інтонацією, жестикуляцією) має сильну психологічну дію на іншого. Слід зазначити особливо сильне психологічне напруження під час проведення одночасних допитів у кримінальних провадженнях про вбивства, обумовлений скоєним і передбачуваною мірою покарання. Зазначене є основною специфічною особливістю цієї слідчої (розшукової) дії, з урахуванням якої й застосовуються ті або інші психологічні прийоми впливу.

У таких провадженнях кожному з допитуваних доводиться давати показання в присутності співучасника, котрий, як правило, повідомляє протилежні відомості з метою приховати свою роль. При тому кожен зі співучасників, принаймні початково, має тенденцію до відстоювання відомостей, що повідомлялися ним раніше. Отож, у самому одночасному допиті начебто міститься конфліктна ситуація, в якій слідчий докладає зусиль до усунення суттєвих протиріч, виявлених у показаннях раніше допитаних осіб. Причому з психологічної точки зору одночасний допит, стосовно умисних вбивств, значно відрізняється від одночасних допитів у кримінальних провадженнях щодо осіб, які вчинили крадіжки, хуліганства тощо.

Результати аналізу свідчать про те, що лише у 23% випадків особи, які дали правдиві показання, надали згоду без спеціальної психологічної підготовки до участі в одночасному допиті; 35% у такій ситуації категорично відмовились давати які-небудь показання на одночасних допитах. В інших випадках проведенню одночасних допитів передували тривалі підготовчі заходи, в тому числі негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на усвідомлення підозрюваним необхідності надання допомоги в розслідуванні. Таким чином, ще до проведення самої слідчої (розшукової) дії перед слідчим стає питання про доцільність одночасного допиту, необхідність його ретельної підготовки. Практиці відомі випадки, коли підозрюваний виражав готовність повторити правдиві показання в процесі проведення слідчої (розшукової) дії, але безпосередньо на одночасному допиті, в присутності співучасника вбивства, змінював свої показання. В цих ситуаціях слідчим та оперативним працівником недостатньо повно вивчались особа допитуваного, не застосовувались прийоми, здатні здійснити психологічний вплив на вироблення у підозрюваного твердої позиції. Досягти бажаного результату слідчий може лише тоді, коли буде розуміти хід їх розумових процесів, передбачати їх рішення та вчинки, регулювати та спрямовувати їх і з урахуванням цього коригувати свою власну поведінку, контролювати власні дії та висловлювання.

Труднощі, що трапляються, а часом і невдачі при застосуванні тих чи інших психологічних прийомів проведення одночасних допитів більшість слідчих (детективів) та оперативних працівників пояснили по-різному.

Найбільше розповсюдження отримали такі причини:

- відсутність належної взаємодії слідчих та працівників уповноважених оперативних підрозділів під час виявлення, розкриття та розслідування злочинів;
- дефіцит часу при підготовці до одночасного допиту;
- недооцінка психологічних факторів;
- переоцінка власних сил та недооцінка можливостей і здібностей допитуваного до протидії слідчому;
- невдале визначення тактики застосування того або іншого психологічного прийому;
- труднощі, які виникають (особливо недосвідченими слідчими) у виборі найбільш доцільного психологічного прийому на одночасному допиті в даній ситуації;
- недостатній рівень знань у галузі психології.

З точки зору психології підозрюваному значно легше давати неправдиві показання слідчому, який, на його думку, не знає всіх обставин, що

мали місце, ніж повторювати неправдиві твердження в присутності людини, яка знає дійсно правду, і не тільки знає, але й активно викриває підозрювану особу. При тому слід мати на увазі, що при зіставленні двох свідчень – правдивого та неправдивого – в правдивому більше конкретності, переконливості, тих дрібних деталей, які може передати лише людина, яка реально відтворювала події, в яких вона брала участь.

Безумовно, ситуації на одночасних допитах можуть змінюватись. Коли підозрювані на допитах активно розповідають про своїх співучасників, доцільним є проведення між ними одночасного допиту. Під час його проведення у слідчого з'являється можливість з'ясувати й нові факти, які раніше не були йому відомі. В той самий час слідчому необхідно уважно слідкувати за поведінкою обох допитуваних, аби вони не могли обмінюватись знаками або в інший спосіб змовитися один із іншим.

Все це говорить про те, що під час одночасного допиту взаємовідносини між слідчим та його учасниками, а також між самими допитуваними мають подвійний характер, базуються на принципах психологічного контакту та психологічної боротьби. Найбільший вплив на психологічну обстановку очної ставки мають суттєві протиріччя у показаннях, головною причиною яких є брехня у показаннях одного або обох учасників одночасного допиту.

Конфліктна ситуація на одночасному допиті при застосуванні слідчим правильних психологічних прийомів може бути використана для встановлення істини за спірними обставинами.

Психологічна особливість одночасного допиту полягає також у тому, що при її проведенні один із учасників впливає на іншого своїм авторитетом, своїми вольовими, моральними, інтелектуальними якостями, перевагою у життєвому досвіді. Природньо, що цей вплив буває негативним, коли «авторитет» є недобросовісним учасником одночасного допиту, впливає на добросовісного допитуваного, переконуючи давати неправдиві показання.

Необхідно звернути серйозну увагу на те, що й сам слідчий (детектив) під час проведення одночасного допиту певним чином впливає на учасника, який дає неправдиві показання. В самій постановці питань підозрюваному, який дає неправдиві показання, інтонаціях голосу слідчого (прокурора), в міміці можуть міститися недовіра, закид, порада, побажання. В таких випадках фактично відбувається психологічний вплив двох учасників одночасного допиту на іншого, іншими словами, спостерігається певна перевага.

Пропонуємо застосовувати під час допитів двох чи більше вже допитаних осіб при розслідуванні злочинів, вчинених злочинними спільнотами:

- пред’явлення доказів (показань, знарядь злочину, висновків експертиз тощо), про наявність у яких у слідчого (детектива) учасники одночасного допиту не були обізнані;
- пред’явлення доказів за наростаючим порядком підозрюваному, який не визнає вину;
- проведення декількох одночасних допитів з одним несумлінним учасником, показання якого мають істотне значення (про місце захоронення трупа, знаряддях злочину, інших речових доказах, котрі підтверджують його вину);
- стимулювання надій на пом’якшення покарання або збереження життя;
- пробудження у підозрюваного відчуття образи, неприязні до співучасників, які втягнули його у вчинення злочину;
- проведення одночасного допиту з обмеженням можливості допитуваним спостереження один за іншим та взаємного впливу;
- допущення суперечки на одночасному допиті між співучасниками у випадку, коли при його проведенні не досягається бажаний результат;
- участь у одночасному допиті оперативних працівників, котрі проводили затримання підозрюваних та отримували первинні правдиві показання;
- участь у одночасному допиті спеціаліста – судового медика, який допомагає слідчому (детективу) формулювати питання та оцінювати показання допитуваних з приводу механізму заподіяння смерті та інших специфічних явищ;
- присутність на одночасному допиті прокурора;
- участь у одночасному допиті захисників підозрюваних;
- раптове проведення одночасного допиту без попереднього сповіщення;
- проведення одночасного допиту за окремими обставинами кримінального провадження;
- використання позитивних сторін особи учасників одночасного допиту для отримання від них правдивих показань;
- застосування на одночасному допиті безперервного відеозапису.

Необхідно підкреслити, що багато з розглянутих психологічних прийомів, які мають значущість при проведенні одночасних допитів під час розслідування злочинів, вчинених злочинними спільнотами, використовуються, звичайно, й під час розслідування інших злочинів, тобто носять загальний характер. Водночас ж правомірним оперування даною класифікацією через те, що, по-перше, без вирішення загальних питань навряд чи можлива розробка окремих проблем, по-друге, специфіка вказаних психологічних прийомів, які використовуються при проведенні одночасних допитів при розслідуванні злочинів, вчинених злочинними спільнотами полягає, насамперед у їх внутрішньому змісті, який дик-

тується конкретними обставинами розслідуваного злочину.

Крім того, існують й деякі специфічні психологічні прийоми, застосування яких є притаманним для розслідування злочинів, вчинених злочинними спільнотами.

Висновки. Сформульовані рекомендації не є вичерпними, але вони адекватно відображують слідчу практику, що склалася та мають значущість для ефективного інформаційного забезпечення процесу проведення одночасних допитів під час розслідування злочинів, учинених злочинними спільнотами.

Література

1. Бондар В.С., Солодовников А.Г., Дехтярьов Є.В. Розслідування розбоїв, вчинених організованими групами. Навчально-методичний посібник. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 276 с.
2. Ващук О.П. Невербальна інформація в кримінальному провадженні: теоретико-методологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 430 с.
3. Гловюк І.В. Деякі питання кола учасників кримінального провадження (у аспекті «воєнних» змін до КПК України). *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 136-141.
4. Гловюк І.В., Тетерятник Г.К. Питання унормування належної правової процедури кримінального процесуального забезпечення обміну військовополонених. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2022. С. 478-483.
5. Гуменюк А. С. Тактика проведення одночасного допиту двох та більше осіб. *Верховенство права очима правників-початківців*: матеріали Всеукр. конф. студентів та аспірантів (м. Одеса, 24 листоп. 2018 р.) / за ред. Г. О. Ульянової; уклад.: Ю. Д. Батан, А. Д. Шкільнюк [та ін.]. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 589-592.
6. Жалдак І.А. Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 (081 – Право). Київ, 2019. 240 с.
7. Котюк О.І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства*. № 1(20). 2016. С. 26-32.
8. Максимішин Н.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.
9. Сімонович Д. В. Методичні рекомендації щодо проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб / Сімонович Д. В., Лозова С. М. Законодавче забезпечення правоохоронної діяльності: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків: Стильна типографія, 2017. С. 432-477.
10. Тіщенко В. В. Вибрані праці. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. 436 с.
11. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. М.: Юрлитинформ, 183 с.
12. Шингарьов Д.О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 241 с.

Анотація

Бондар В. С. Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб як елемент тактичної операції в розслідуванні злочинів, учинених злочинними спільнотами. – Стаття.

У статті висвітлено актуальні теоретичні й практичні процесуальні, організаційні та методичні проблеми проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб як елементу тактичної операції в розслідуванні злочинів, учинених злочинними спільнотами.

Автор ставив за мету вироблення криміналістичних рекомендацій щодо усунення зазначених та інших питань, які викликають складнощі під час проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб.

Визначено специфіку проведення тактичних операцій взагалі і проведення допитів двох чи більше вже допитаних осіб як елементів таких операцій в розслідуванні злочинів, учинених злочинними спільнотами. Зокрема, при проведенні допитів рекомендовано враховувати: а) внутрішньо-групові відносини та вплив лідера на кожного конкретного члена спільноти (групи); б) можливе знання підозрюваними механізму та системи роботи органів досудового розслідування, а також уповноважених оперативних підрозділів; в) стійку лінію протидії не одного, а більшості підозрюваних; г) наявність стійких каналів зв'язку між співучасниками злочину; г) можливий витік інформації по кримінальному провадженню.

Систематизовано розбіжності у показаннях вже допитаних осіб, серед яких: 1) ті, що стосуються наявності самого факту вчинення особою кримінально-протиправного діяння або якої-небудь пов'язаної з ним дії; 2) ті, що відносяться до якої-небудь конкретної дії, котра впливає на кваліфікацію вчиненого; 3) ті, що характеризують вчинення в процесі кримінально-протиправного діяння окремих дій, які не утворюють самостійного складу злочину.

Сформульовано рекомендації щодо збирання інформації про членів злочинної спільноти на підготовчому етапі одночасного допиту та найбільш раціонального застосування тактичних прийомів при проведенні даної слідчої (розшукової) дії за участю членів злочинної спільноти.

Ключові слова: злочинна спільнота, «ефект присутності», одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, тактична операція, тактичний прийом.

Summary

Bondar V. S. Simultaneous interrogation of two or more already interrogated persons as an element of a tactical operation in the investigation of crimes committed by criminal communities. – Article.

The article highlights the actual theoretical and practical procedural, organizational and methodological problems of simultaneous interrogation of two or more already interrogated persons as an element of a tactical operation in the investigation of crimes committed by criminal communities. The author aimed to develop forensic recommendations for the elimination of these and other issues that cause difficulties during the simultaneous interrogation of two or more already interrogated persons. The specifics of conducting tactical operations in general and conducting interrogations of two or more already interrogated persons as elements of such operations in the investigation of crimes committed by criminal communities are determined. In particular, when conducting interviews, it is recommended to take into account: a) intra-group relations and the influence of the leader on each specific member of the community (group); b) possible knowledge by suspects of the mechanism and system of work of pre-trial investigation bodies, as well as authorized operative units; c) a steady line of resistance against not one, but most of the suspects; d) availability of stable communication channels between accomplices of the crime; e) possible leakage of information on criminal proceedings. Discrepancies in the statements of already interrogated persons have been systematized, including: 1) those relating to the very fact of a person committing a criminal offense or any act related to it; 2) those related to any specific action that affects the qualification of the person committed; 3) those characterizing the commission of certain actions in the process of criminal and unlawful acts that do not form an independent component of the crime. Recommendations for gathering information about members of the criminal community at the preparatory stage of simultaneous interrogation and the most rational use of tactical techniques when conducting this investigative (search) action with the participation of members of the criminal community have been formulated.

Key words: criminal community, «presence effect», simultaneous interrogation of two or more already interrogated persons, tactical operation, tactical reception.